شیعر؛ بیرۆکەو تیمەو تەکنیک.
سەران محەمەد

دەستپێک
لەم وتارەدا ڕۆشنایی دەخرێتە سەر لایەنە شاردراوەکانی بەرهەمهێنانی کاری شیعریی، دوور لە باو، لەکاتێکدا چەمکی گشتی شیعر لای زۆرینەی هەر بریتییە لە ڕەگەزەکانی کێش و قافیە و مۆسیقا ، لەکاتێکدا (تەوەرە، بیرۆکە، تەکنیک) ڕۆحی زیندوون لە هەموو دەقێکی شیعریدا، کە زۆرێک لە خوێنەران درکی پێ ناکەن و زۆربەی ڕەخنەگران باسی ناکەن، چونکە بابەتی تەکنیکەکانی شیعر نازانن (بە ڕووە پراکتیکییەکەیدا) ، جگە لە ڕەخنەگرێکی شاعیر یان شاعیرێکی ڕەخنەگر نەبێت کە تەواو درکیان پێدەکات، وەک چۆن لە بەرهەمەکانی تی. ئێس. ئەلیەت و ئەحمەد شەوقی و ئەوانی تردا هەیەو باسکراون.
جا چ گەر ئەو دەقانەی باسیان دەکەین: شیعری ستوونی بن، یان شیعری ئازاد یان پەخشانە شیعر، ئەم سێ ڕەگەزەی ناونیشانەکە گرنگن و بە ئەمانە بۆی هەیە دەقی شیعر گرنگی و کاریگەری لەسەر ڕۆحی وەرگر لەدەست بدات. ڕیزبەندی شاعیران لە ڕووی ماناکانەوە بە پێی بەچوونی (قەرتاجەنی) چوارن: داهێنان و شایستە و هاوتاو دزین..داهێنان لە لوتکەدایەو شایستەش دوای ئەو دێت، سێیەمیان ئەوەیە کە هاوتای ئەوانی ترەو بەئاگاداری و چاولێکەریی نووسیویەتی، ئەمە هیچ عەیب نییە، بەڵام گەر دووەمیان لەسەر یەکەم دابمەزرێت و هاوشێوەی ئەو بێت، ئەمە عەیبەیە و دزیش هەمووی کەموکوڕییە، هەرچەندە هەندێکیان لە هەندێکی تریان ناشرینترن.
هەموو شتێکی کۆن خراپ نییە و هەموو شتێکی نوێ باش نییە و بە پێچەوانەشەوە. داهێنەر نەمرە، تەنانەت ئەگەر خۆشی بمرێت، دەقی شیعری ڕەسەن لە هەموو زمانێکدا هەر بە شیعر دەمێنێتەوە دوای پەرچەڤەکردنی، چونکە کڕۆکە سەرەکی و سیفەتە شیعرییەکانی لە دەقی یەکەمدا پاراستووە..

ناوەڕۆک
لەم ڕۆژانەدا کەسانێک هەن شیعر و ڕەخنە و بابەتی جۆراوجۆر دەربارەی شیعرناسیی دەنووسن.. بێ گوێدانە ئەوەی کە تۆ ئەم هەوڵانە ڕەتدکەیتەوە یان حەزت لێیە، بەڵام بە دەگمەن کتێبێک یان بابەتێک دەخوێنیتەوە کە باس لە لایەنەکانی شیعر بکات و باس لە وردەکاری و نهێنییەکانی نووسینەکەی بکات، چونکە ئەوانەی کە

دەتوانن ئەم کارە بکەن شاعیری ڕەخنەگرن (وەک ڕەخنەگر تی ئێس ئێلیەت) (١) و ئەحمەد شەوقی و ئەوانی تر …

بەڵام هەموو ڕەخنەگران شێوەی ئەم مەیدانەیان نەکردووە و ئەمەش بە کەمکردنەوەی توانایان ناگەڕێتەوە، بەڵکو لەبەر ئەوەی (شاعیر-ڕەخنەگر)ەکان ئەو ساتە شیعرییانە دەژین و شیرینی و تامییەکانیان تێدەپەڕێنن. ئەوان باشتر لەوانی تر دەزانن لەمەڕ بابەتەکانی ئیلهام وەرگرتن و لەدایک بوونی شیعر، کە لە قووڵایی ڕەحەوە چی ڕوودەدات تا دەگاتە دەوروبەر، یان تا ئەو کاتەی بە بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکە لە دوتوێی کتێب یان ڕۆژنامەی ئەدەبی و پلاتفۆرمە کەمەڵایەتییەکان… ڕووناکی دەبینێت. دوای بەرهەمهێنانی بەرهەمە شیعرییەکە، خوێنەران دەبنە خاوەنی ئەو شیعرە، هاوبەشی شاعیر دەکەن لە لایەنە داهێنەرانەکانیدا، لەگەڵیدا دەفڕن لە ئاسمانی ئەندێشەی شیعریدا بە گەیشتن بە ئامانجی شاعیر یان نزیك بوونەوە لێی، بە چاودێریکردن و خەیاڵکردنی ئەو وێنە مێتافۆریکانەی کە قەرتاجەننی لە (منهاج البلغاء و سراج الادباء)دا دەڵێت: "هەنینەوە پیشەیەکە ئامەرەکەی تەبعی مرۆڤە". تەبع تەواوکردنی خودە لە تێگەیشتن لە نهێنییەکانی قسەکردن، تێگەیشتن لەو ڕێچکە و مەبەستانەی کە دەبێت قسەی شیعریی، بەرەو ئەوە ئاراستە وەرگرێت". (٢)

بەگشتی؛ بە دەگمەن لێرە و لەوێ دەبینین کە باس لە هونەرەکانی نووسینی شیعر و لایەنە فراوان و بەربڵاوەکانی بکرێت. ڕەنگە هۆکارەکەشی بە گرنگی بابەتەکە بگەڕێتەوە لە بەرهەمهێنانی شیعردا کە تایبەتە بە شاعیران، بە ئەوانی تر. هۆزی ڕێنمایی بیرەکەو خاترەی ناوەکیی کە شاعیران لەم بارەدا جیاوازو جۆراوجۆرن ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێت لەم ڕوودا. (٣)

ئەگەر لەسەر ئەوە کۆك بین کە بەرهەمی شیعری دەوڵەمەند و داهێنەر بریتییە لە (بەکارهێنانی تایبەتمەندییەکانی مادەی سەرەتایی زمان بە باشترین شێوە)، سروشتی بەرجەستە و میتافیزیك، واتە: وشە و مانا، ئەوا ئەم دەربڕینە ئینسانییە ئەبەدییە پێویستی بە بەردەستبوونی کەرەستە سەرەتاییەکان هەیە لە هەر شیعری شاعیرێکدا بێتە دی بە ئەوەی قۆناغەکانی پێ تەواو بکات و ببێتە شیعرێکی باس و وەك پێویست نوێنەرایەتی شاعیرەکەی بکات لە دنیای ئەدەبیاتی بەرهەمدار و ئەمەی خوێنەرانیش بەشێك لە کاتی خەمانی پێ بدەین و بەرەنجام ناوی بە (بەرهەمەکی ئەدەبی کاراو دەخواز) بهێنین، سەرەتا لە بەهرە دەست پێ دەکەین و لە ڕێگەی میکانیزمەکانی بەکارهێنانەوە بە وردبینی و هۆشیارییەوە تا دەگاتە هەڵبژاردنی گونجاوی بابەتەکە و تێپەڕاندنی بەربەستەکانی تەوەری زیندوو و

بیرۆكەی نوێی داهێنەرانە، یان زیادكردنی نوێ لەسەر ئەوەی لەلایەن ئەوانی پێش ئەمەوە ئافراندوویانە.

شاردراوە نییە لە خوێنەری هونەرەكانی شیعر بە فۆرم و ناوەڕۆكەوە، كە نووسینی شیعر بەهەرەیە پێش ئارەزوو، شیعر سەر بە هیچ جوگرافیایەك نییە، یان سەر بە ڕەهەندە بەرتەسكەكان، بەڵكو لە پلەی یەكەمدا هی مرۆڤایەتییە. وەك ئاشكرایە مەدەرنیتەی شیعر بە تەنیا كێش و قافیە نییە، یان چەردەیەكی وەرزیی بێت كە دەقی شیعر بە مەبەستی گەیشتن بە ڕەهەندێك پێشكەوتنی جوانكاری لەبەری بكات، بەڵكو پێكهاتەی بنەڕەتی و شاراوەی شیعرەكە ئەو بەشەیە كە دوای وەرگێڕانی بە زمانەكانی دیكە وەك خۆی دەمێنێتەوە. بۆیە كەسانێك هەن پێیان وایە شیعر لە دەرەوەی بازنەی وەرگێڕاندایە، بەڵام وەك كارێكی ئینسانی و ناوەڕۆكێكی ڕۆحی هەمووان لە خاڵی ئافراندندا هاوبەشیی دەكەن، بە سروشت لە دەرگای ویژدانی هەمووان دەدات، پێش ئەوەی زاراوەی زمانەوانی بێت، ئاڕاستەی دڵ و دەروون دەكات، نزیكترینە لە هەمووان بە هیچ ئیستیسنایەك.

(سوزان بێرنارد) لەم پێوەندییەدا سەبارەت بە (پەخشانە شیعر) دەنووسێت كە چۆن سەرەتا لە ڕەوتی سەرەكی یاخی بوو و لە ئەنجامدا بە ملكەچكردنی بە یاساكانی تری هاوشێوەی شیعر، بازنەی شیعری بەجێنەهێشتووە، بەڵكو بە جلوبەرگی مەدەرنیتە بە فۆرم و زمانەوەی خۆی نمایش دەكاتەوە، ڕوونە كە پەخشانەشیعر لە سەربنەمای فەوزاو ڕوخاندن كاردەكات، هەندێكجاریش لەسەر تێكدانی ڕێسا ئاساییەكانی زمان، بەڵام هەر یاخیبوونێك لە یاسا هەبووەكان ناچارە لە كۆتاییدا – ئەگەر بیەوێت كارێكی ئەدەبیی باش و بەردەوام بخاتەڕوو – پەیوەستی بە جێگرتنەوەی ئەم یاسایانە هەیە بە یاسای تر. ترس لە تێپەراندنی ئەو شتەی كە نائۆرگانیكە و فۆڕمی نەماوە، ئەوە – لە ڕاستیدا – پێداویستییەكی تایبەتی شیعرە كە بەم كارە هەڵدەستێت.(٤)

لایەنی گرنگ و بناغەی پتەو هەیە كە هەر بەرهەمێكی شیعری لەسەر بنیات دەنرێت، بێ گوێدانە ئەوەی سەر بە چ قوتابخانەیەكی شیعرییە، بەڵام ئەمە بە دەگمەن لێكۆڵینەوە و خوێندنەوەی چەمان هەیە؛ جارانێك وردەكاریی شاراوە هەیە لە بەرهەمێكی شیعریدا و لە نێو دێڕو كۆپلەكاندا خۆیان مەڵاسداوە، تەنیا ئەو كەسانە هەستی پێدەكەن كە بە وردی دەیخوێننەوە و بە هێمنی لێی تێدەگەن، بە تایبەت كە زۆربەی بەرهەمە ئەدەبییەكان لە سەردەمی ئەستای ئەمەدا لە لایەن خوینەرانەوە زۆر گرنگیان پێ نادرێت و دەستەبژێرو نوخبەش لەم (دنیای تەركیزی چاو وبینینەدا لەبری هزرو رامان) ڕوو لە كەمییە. شیعری ڕەسەن بریتییە لە پارچە هونەرێك كە پیتەكانی

دەتوانن تەرازووی مانا لاسەنگ بكەن. شاعیر هەیە حەزی لە بەرزكردنەوەی توانای زمانەوانیی و وشەسازی خۆیەتی لە دەقەكاندا، وەك گەمەو لایەنەكانی ڕێزمان و ئاڵوگۆڕ و ڕێنووس و هتد… ، بەڵام دەقەكە لە كۆتاییدا وەك پێویست كاریگەریی نابێت و ڕۆڵی خۆی ناگێڕێت، بگرە هیچ هەژانێك یان دڵەڕاوكێیەک لە ڕۆحدا بەرپاناكات، چونكە بەپێی ئەو بنەمایەی ئەو كارە ئاتاج و پێویستی بە بیرۆكەو تییمەی تازەو كاریگەرە تا زمان خۆی لە دووتوێیدا ببینێتەوە، بۆیە لە ئەنجامدا لەگەڵیدا كارلێك ناكەین.
گومانی تێدا نییە بەو پێیەی كە پەیوەندییەكی نزیک لە نێوان وشە و بیركردنەوەدا هەیە بە فۆرمولەكردنی مانا، واتا بە تەنیا لە ناو دەقێكدا بە (وشەی شیعریی) جوڵە بەرپا ناكرێت، ئەوان دوو دیوی یەک دراون. ئەگەرنا بە بوونی هەریەكە لەم دووانە لە فەنتازیایەك یان شتێكی زیاتر لە دیكۆرات و ڕازاندنەوەی زمانەوانەی زیاتر سەیر ناكرێت، هەڵبژاردنی فەنكشنی گونجاوی زاراوە و بەكارهێنانی لە شوێنی جوگرافیای دروستی خۆی لە دەقدا تەنیا وەڵامێكە بە هێنانەدی پێداویستییەكانی بیرۆكە و خزمەتكردنی.
ئیبن تەباتەبا پشتڕاستی دەكاتەوە و پێی وایە قۆناغی یەكەمی داهێنانی شیعریی: (سەرگەردانی بیرۆكەیە لە عەقڵدا) بەو پێیەی بیرۆكە مانا و ئامانجی یەكگرتووی شیعرەكەیە. بگرە كەسانێك هەن لەوە زیاتر ڕۆیشتن كاتێك دەیانگوت: هونەری ڕاستەقینە ئەو بەخشینەیە كە بیرۆكەی داهێنەر و لە هەمان كاتدا شاراوە پێشكەش دەكات، خوێنەر چێژ دەبینێت لە كەشفكردنی ئەو گەمەو تەكنیك و جوانكاریانە. بۆیە شاعیر و ڕەخنەگری ئینگلیزی (شێلی) زیاتر لایەنگری هارمۆنی لە فیكردایە نەك ملكەچكردن بە سیستەمێكی فۆرماڵی و زمانەوانی تایبەت، ئەو لە (لە بەرگریكردن لە شیعر)دا دەنووسێت: “لە ڕوانگەیەكی توندی فەلسەفییەوە، ناتوانرێت جەماوەر دابەش بكرێت بەسەر پەخشان و شیعردا. ناكرێت شاعیر زمانەكەی ملكەچی یاسایەكی باوی فۆرم بكات گەر مەرجی هارمۆنی لە بیرۆكەدا لەبەرچاو نەگرێت”. (٥)
بۆیە دۆزینەوەی بیرۆكەیەكی گونجاو بە دەقێكی شیعریی یەكەم قۆناغی تەواوكردنی كارە بەرهەمدارەكەیە، ئەمەش ئاسان نییە وجارانێك پیویستی بە هۆكارو بەهرەوەرگرتنە.
جاحیز لە (البیان والتبیین) دەڵێت: “هەموو جۆرەكانی نیشانە لەسەر مانای وشە و غەیرە وشە، پێنج شت كەم و زیاد نابن، یەكەم: وشە، پاشان نیشانە، پاشان گرێ، پاشان هێڵ، پاشان حاڵەت كە پێی دەوترێت تەو یان نەمام، و ئەمەش حاڵەتی ئاماژەكردنە، كە بەكاری هەموو ئەو جۆرانە هەڵدەستێت. هەروەها ئاماژەو زاراوە هاوبەشن، بەڵكو

باشترين پاڵپشتە بۆ زاراوەو باشترين تەرجومان و نوماين□د□يە بۆی"(٦).

لە لايەکی تريشەوە کەسانێك هەن وا دەزانن کە بيرۆکە هاوواتای ئيلهامبەخشينە، ئەوەش وەکو ناوکی ڕووەک و ميوەيە، گەر بمانەوێت درەختێکی ڕازاوەمان هەبێت ناتوانرێ دەستبەرداری تۆو و يان نەمامەکە بين، بۆ نموونە دەبينين شاعيرانی ناودار هەن ئەم توخمەيان نييە بۆ درێژەدان بە کارەکانيان پێويستيان پێيەتی، بۆيە ڕەنگە ئەمە هۆکاری بێ پێزيی و نەبوونی کاريگەری دەقەکانيان بێت لە قۆناغەکانی دواتری تەمەنيان، يان دەبێتە هۆی ئەوەی بێ بەخشين بمێننەوە و ئيدی خۆيان بەدوور بگرن لە نووسينی شيعر بۆ ماوەيەک، تا مادەی خاو و وزەی مەعنەوی و هێزی ناوەکی و ڕۆحی پێويست بەدەست دەهێننەوە بۆ دۆزينەوە و پێگەيشتنی بيرۆکە و… تەقينەوەی لە شێوەی شيعرێکی نوێبەخشی داهێنەرانەدا، ئەم بيرۆکانە دەتوانن لە توخمەکانی ژيانی ڕۆژانە، ئەزموونەکان، پەيوەندييەکان، ئەزموونەکانی سەفەرەوە…تاد سەرچاوە بگرن يان بگرە ديتنێکی ڕاگوزەری ديمەنێك يان ڕووداوێك، جا کاريگەرييەکە بچووک بێت يان گەورە، نزيک بێت يان دوور گرنگ نييە.. پاشان لە تاقيگەی ناخدا شێوەيەك وەردەگرێت و دەگۆڕێت بۆ بيرۆکەی دەقێك، لە ڕێگەی بەکارهێنانی شێوازە شيعرييەکان بە بەکارهێنانی ئامرازی شيعری گونجاو بۆ پێکهێنانی دەقێك: لە دانان و ڕێکخستنی وشەکانەوە، زاراوەسازی، بڕگەو کۆپلە، ڕيتۆريک، مێتافۆر، وێنەسازی خەياڵ و تەواوکردنی پێکهاتەی شيعريی لەگەڵ چوار توخمە سەرەکييەکەدا ب□ پێی پۆلێنکردنی هەندێک لە ڕەخنەگران: (ناوەڕۆك، پێکهاتە، فەرهەنگ، وێنەی شيعريی) و هەروەها بەم پێوەرانە دەتوانين هەستين بە جياکردنەوەی شيعر لە ژانرە ئەدەبيي□کانی ديکە.

ئێمە پێشتر گرنگيی دۆزينەوە و لەدايکبوونی بيرۆکەيەکی گونجاو بۆ هەر دەقێک پێشوەختە لەناخی شاعيردا ڕوونکردنەوەمان دا. پاشان ڕۆڵی تەوەرە(تيمە) دێتە ئاراوە، کە گرنگی لە خاڵی يەکەم کەمتر نييە، ئەمە خودی با□ت□کە نييە و ڕۆڵەکەی تەنيا بە يەك وشە يان ناونيشانی دەقەکە سنووردار ناکرێت، بەڵکو هەموو شتێك کە پەيوەندی هەبێت بە هەموو مانا سەرەکی و لاوەکييە بەردەستەکانەوە لە دەقێکی شيعريدا لە ژێر سەردێڕی تيمەدا پۆلێن دەکرێت، کەواتە تيم□، با□ت(موضوع) نييە و بەڵکو زۆر لەو فراوانترە، تيمەش لەسەر بنەمای بيرۆکە دادەمەزرێت، کە بە تەکنيکە کاريگەرەکانی نووسينی شيعر پشتگيری دەکرێت. کەسانێك هەن کە تەوەرە لە شيعردا بە پێگەی دڵ بۆ جەستە وەسف دەکەن، و پێناسەی دەکەن کە "هەموو وێنەيەك، ئۆبژەيەك يان بيرۆکەيەك کە بۆ دەربڕينی تايبەتمەندي□کانی د□ق

بەکاربەت، بە چوارچێوەی بنەڕەتی دادەنرێت کە قووڵی و دەنگدانەوە بە بەرهەمە ئەدەبییەکان دەبەخشێت، یان ئەو عەدەسەیە کە خوێنەر دەتوانێت بەهۆیەوە تەفسیری دەقی پێ بکات". (٧)
ڕەخنەگری لێهاتوو (نادیە هینداوی) پەنجەی خستە سەر ئەم توێژینەوەیە و لە ڕوانگەی خۆیەوە تەوەرەکەی باس کرد و بە وردی ڕوونی کردەوە و ئەو تییمەی بە زەریا چوواند. واتە تییمە هەمەلایەنەتر و گەورەترە لە بابەت، کەواتە ئەگەر بابەتەکە سنووردار بێت بە یەك وشە یان دەستەواژەیەك یان ناونیشان، ئەوا تییمە هەموو پەیوەندییە لاوەکییەکانی ماناکان و ئاماژەکانیان لەخۆدەگرێت لەگەڵ هەموو بڕگەو کۆپلەکانی ناو دەق، هەر وەک چۆن (ڕۆلاند بی. تۆبیاس)سەبارەت تییمە دەڵێت: "سیستەمێکی خودکرداریی ئاراستەکردنە لە بەردەستداو لە خزمەت خوێنەردایە".(٨)
وەک لە سەرەوە ئاماژەمان پێدا، دەقێکی جددی و سەرکەوتوو تەنیا لەم دوو توخمەدا سنووردار نییە، بەڵکو شاعیر بەدوای تەکنیکە جیاوازەکاندا دەگەڕێت بۆ داڕشتنی بیرۆکە و تەوەر لەپێناو گەیشتن بە ئامانجەکەی و تەواوکردنی کارە شیعرییەکەی بە جیاوازی و سەرکەوتوویی.
تەکنیکە شیعرییە جیاوازەکان وەک فاکتەرێکی گرنگ بۆ بەرهەمهێنانی جوانیناسی لە دەقە شیعرییەکاندا بە هەر سێ جۆرەکەیانەوە بنەڕەتێکی گرنگن: چ شیعری ستوونی بێت یان شیعری ئازاد یان پەخشانە شیعر، بە بەکارهێنانی کۆمەڵێك ئامرازی جیاوازی وەك: چڕکردنەوە، هەماسازی، فۆرمالیزم، دەربڕین، دەقئاوێزان، بەهرەوئیلهام، مەتافۆر، خەیاڵ و بەشەکانی ڕەوانبێژی وئەوانی دیکە… بەجۆرێك لێرەدا ڕۆڵی زمان و بەکارهێنانە ڕیتۆریکییەکانی و ناوەڕۆکەکەی لە هونەرەکانی داڕشتنی دەقەکە دەردەکەوێت، بە پێی ئەوەی شاعیر پێشوەختە هەڵیبژاردووە و لە خەیاڵی خۆیدا نەخشەی بۆ داناوە، پاشان لە شێوەی لافاوێکدا دەردەچێت لە سەرچاوە ڕەسەنە خاوەکەیەوە لەناو ڕۆحدا ڕێڕەوی خۆی وەردەگرێ و تادەگاتە شوێنگای تێڕژینەوە و پاشان پێداچوونەوە، لابردن و زیادکردن و ڕاستکردنەوە… تا دەگاتە لێبوونەوە لە دوا نوسخەی بەرهەمهاتووی دەقە شیعرییەکە.
هەروەها هەندێك لە تایبەتمەندانی شیعر ڕەسەنایەتی لە بەکارهێنانی ئەم تەکنیکانەدا وەک فاکتەری یارمەتیدەر زیاد دەکەن بۆ بەهێزکردنی تەوەری دەقەکە، هاوتەریب لەگەڵ هەڵبژاردنی بابەتی شیعر وەک هەڵبژاردنێکی ئایدیاڵ و ناوازە، کە ئەمە زۆر بە گرنگ دادەنرێت؛ چونکە ئەوە ئەو خاڵەیە کە هەستی یەکەمی ناوەوەی شاعیر لەخۆ دەگرێت، دەبێت شاعیرئاگاداری ئەوە بێت کە بابەتەکە بە وردی هەڵبژێرێت، دەربڕینی خودی دنیای شاعیر خۆی بێت یان نزیك بێت لە

دونیای خۆی و تێڕوانین و پرەنسیپ و قەناعەتەکانی خۆی. بۆ نموونە دەوڵەمەند ناتوانێ شیعرێك لەسەر ئازارەکانی هەژار بنووسێت وەک ئەوەی هەژارێک دەینووسێت، هەروەك چۆن پیاوی ناعاشق ناتوانێت شیعرێکی غەزەل و دڵداری بنووسێت وەک چۆن عاشقێک دەینووسێت(٩).

قەرتاجەنی سەبارەت بە جۆری شاعیران سەبارەت ماناکان دەڵێت:

“پلەبەندی شاعیران لە ماناکاندا چوار پشکن: : داهێنان و شایستە و هاوتاو دزین..داهێنان لە لوتکەدایەو شایستەش دوای ئەو دێت، سێیەمیان ئەوەیە كە هاوتای ئەوانی ترەو بەئاگاداری و چاولێکەریی نووسیویەتی، ئەمە هیچ نییە عەیب، بەڵام گەر دووەمیان لەسەر یەکەم دابمەزرێت و هاوشێوەی ئەو بێت، ئەمە عەیبەیە و دزیش هەمووی کەموکوڕییە، هەرچەندە هەندێکیان لە هەندێکی تریان ناشرینترن ”
(١٠)

لە کۆتاییدا تەنیا ئەوە ماوە ئاماژە بە وتەیەکی سوزان بێرنارد بکەم سەبارەت بە هۆکارە سەرەکییەکانی ڕۆڵی ڕامبۆ لە مێژووی سەردەمی پێش سوریالیزمدا تا ئەمڕۆش، ئەو نووسیویەتی کە ڕامبۆ یەکەم کەس بوو شێلگیرانە جەختی لەسەر پەیوەندی توندی نێوان فۆرمولەی نوێی شیعری و گەڕان بەدوای نەزانراودا دەکردەوە، کە ئەمەش شیعری مۆدێرن دەکاتە هەوڵێکی میتافیزیکی، زیاتر لە فۆرمێکی هونەری. (١١) هەروا با مەیلی زاڵ لە سەردەمی جاهیلی شیعری عەرەبیدا لەبیر نەکەین کە ئیلهامبەخشی شیعرییان بە فاکتەرە نەبینراوەکانی وەک پەری یان ئەوەی کە هەندێك پێی دەڵێن شەیتانی شیعر لێکدەدایەوە. بەڵام لە ڕاستیدا ئەگەر لایەنە نەبینراوەکانی مرۆق بە سێ جۆرەکەیانەوە (دەروون، فیکر، ڕۆح) بە سەرچاوەی ڕاستەقینەی شیعری ڕەوان و پاراو هەژمار بکرێن، ئەمە حاڵەتی شاعیری لێهاتووی شکۆمەندە کە بە ئەزموونە تیۆرییە قووڵەکانی خۆی لە زانستەکانی شیعر و زمان و ئەزموونە پراکتیکییەکانی ژیاندا بەرهەمی داهێنەرانەی شیعر بەرهەم دێنێت.

بەرەنجام:

من شیعر دادەنێم بە (خود) بە هەموو پێکهاتە جۆراوجۆرەکانییەوە، واتا خودی ئاگا و نائاگا، خودی هەست و نەست، خودی ئەزموون و دنیا بینی، خودی زمان و جوانیناسی، خودی گیان و ئەندێشەکردن، خودی دەربڕین و ڕووبەڕووبوونەوە، خودی دوێنێ و ئەمڕۆ و سبەینێ… بۆیە هەموو شیعرێك هەڵگری چەمکی دنیایەك لە هەمەجۆرییە، چ دەروونیی بێت یان کۆمەڵایەتی، یان دنیابینی و هەڵوێست، یان وشەسازیی و ئیستاتیك..تاد

بەشێك لەوەش کە دەبێتە زاخاودانی ئەم ئەزموونەو بەرەو پێشچوونی؛

بریتییە لە بڵاوکردنەوەو خستنەڕووی بەرهەمە شیعرییەکان، گرنگ نییە لە بڵاوکراوەی کاغەزیی وەك دیوان و ڕۆژنامەو گۆڤاردا بێت، یان بە خوێندنەوەی جەماوەریی و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و پێگە ئەدەبییەکان و تاد..

بەڵام لەبەرئەوەی لەمڕۆمانەدا بەداخەوە زۆربەی بڵاوکراوە کاغەزییەکان قۆرخکراون و هەندێی بە دوای شوێنگەی حیزبی و مامەحەمەیی و برادەرایەتی و خۆخۆیی دا دەگەڕێن، نیو هەندێش خۆیان نادەن لە قەرەی شیعری جددی و داهێنەر، بۆیە من زۆربەی ئەو شاعیرانەی لە (تەم) دا کۆبوونەتەوە بە شاعیرانی (سەعلوك)(١٢) ناودەبەم، ئەو زاراوەیەش بەو شاعیرانەی قۆناغی شیعری جاهیلی دەگوتران کە مەحروم و بەدەربوون لە بازنەکانی دەسەڵاتی خێڵ، هاوشێوەی درەوشانەوەی یاخیبوونی ڕامبۆ شیعرەکانیشیان ناوازەو جیاواز بوو، بە ئینتیماو یاخی بوون، ڕەفزکراو و ڕەفزکەرەوە بوون لەلایەن بازنە دۆگماکانی شیعرو کۆمەڵ و گروپە ڕەسمییەکانەوە، لەکاتێکدا زۆرینە ئەجنداو بەرژەوەندی خۆیان هەیەو ئەمانیش لەخەمی شیعرو ئەفراندندا استگەیانە لەگەڵ شیعردا دەژین. جوانتریش لەمە ئەو شاعیرانەی لە (تەم)دا کۆبوونەتەوە هەریەکە خاوەنی شێوازێکی جیای نووسینی شیعرو دنیابینی شیعرە جیاواز لەوانی دی.

بالێرەدا کۆمەڵێك رابمەنێنن و پێکەوە گوزەرێکی خێرا بکەین بە شیعرێکی بڵاوکراوەی ئەو پێگەیەدا لەژێر ناونیشانی (ماڵی سەر فەرشەکان)(١٣)ی شوان تەفیق دا، کە من وادەزانم هەمان شاعیرە کە پێشتر بەناوی شوان سەعیدەوە هاوشێوەی تەرزی ئەم دەقەی بڵاودەکردەوە. شاعیر لەم شیعرەدا گەمەیەکی تەکنیکی جوان بە ئەوین دەکات و مانایەکی نوێی شیعریی لە بەرجەستە دەکات، کە لێرەدا ئەم بەشەی پەیوەندی هەیە بە بابەتی ئەم وتارەوە، کە چۆن شاعیر دەتوانێت بە بیرەکەی نوێ و تەوەر و تەکنیکی جیاوازەوە دەقێکی شیعریی داهێنەرانە وەدی بێنێت و نوێبوونەوەیەك بەو ئاراستە کلاسیکییە ببەخشێت کە زۆربەی شاعیرانی غەزەل، بە کۆن و ڕۆمانسی و مۆدێرنەکانەوە تێوەی گلاون و هەمیشە لە خولگەیەکی دووبارەدا دەسوڕێنەوە.

هەر خوێنەرێك کە ئەو شیعرە دەخوێنێتەوە لە دیدگای خۆیەوە لێکدانەوەی بۆ دەکات، کە ڕەنگە زۆرینە بە دیوە باوەکەی ڕۆمانسییەتدا بیخەنە پاڵ زۆرینەی شیعری غەزەل و چیدی خۆماندوونەکەن و وازبێنن لە لێوردبوونەوەو تێگەشتنی زیاترو جیاوازییەکانی ناوی، کە هەندێکی زۆر وردەو هەندێکیشی بەرچاوە.

زمانی دەقەکە، زمانێکی ئاڵۆز نییەو بابەتەکەشی زۆر سەیرو نامۆ نییە، بە نموونە ئەو بە ئاودانی باخچە دەست پێدەکات، بەڵام وشەی

(پاکانە) ئاراستەیەکی تر دەدات بە کەی دەلالەتەکانی ئاودان و وشکبوون، ئاراستەیەکی موچڕکئامێز، کە ئەمەش وەرچەرخان و موفاجەئەی شیعر لای خوێنەر بەرپادەکات، ئاوها شاعیر لە ڕێی دۆزینەوەی تەکنیکی نوێی دەربڕین و هەڵکۆڵینی تییمەیەکی نوێ لە نێو تییمە کۆنەکەی ڕۆمانسییەتدا هێڵێکی ڕاست و چەوت دەهێنێت بەسەر بیردۆزی لێکدانەوەی زایەندی فرۆیدا(١٤)، کە فرۆید وای دەبینێت چالاکی و غەریزەی زایەند تەنیا کارێکی بایەلۆژی نییە، بەڵکو هێزی پاڵنەری ژیانە وەهەر ئەوەشە هۆکاری هەموو ئەو دڵەڕاوکێ و بەرزونزمییە دەروونیانەی کە مرۆڤ لە ژیاندا توشی دێت، وێڕای ئەوەی دابەشی پێنج قۆناغی دەکات و تەنانەت قۆناغی شیرخواردنی کۆرپەش بۆ ئەو پاڵنەرە دەگەڕێنێتەوە!.

شوان لەم دەقەدا بەوردیی کاری لەسەر بونیاد کردووەو لە بیرۆکەی چنینی سەر مافوورەوە وێنە ئەندێشەییەکان تێکەڵی شیعرو مەجاز دەکات و هەم دەیکاتە ناونیشان و هەم دوا کۆپلەی شیعرەکەی و خاڵی جیاوازبوون. بیرۆکەی وێنەی چنراوی سەرمافوور لە کۆپلەیەکی شیعری کوردیدا شتێکی جوان و نوازەیە و کەم بەرچاودەکەوێت، هەر ئەو وێنە شیعرییەی سەر مافوورەکەیە کە پێچوپەناکانی تییمە ئاوەڵا دەکات، نازانم ڕەنگە لە شیعری فارسیدا بوونی هەبووبێت، لێرەدا چڕکردنەوەی پنتەکانی ناودەقەکە لەو وێنەیەدا خۆی لە خۆیدا چەند ئاماژەیەك هەڵدەگرێ، کە ناکرێت لەم دەرفەتە تەسکەدا لەسەر هەموویان بوەستین.

ئەو شیعرە زۆر ڕەهەندی جیاواز و پنتی داهێنەرانەی تێدایە بە لەسەردووان، بەنموونە وەك بەکارهێنانی کۆدو سیمبوڵ لە دێڕەکانی :

بەبەر چاوی (ئاسمان)ەوە،

وشک بوون

(هەورەکان)، (بایەکی دەڕەق) لەگەڵ خۆیدا بردنی…

تەنانەت (زستانیش) جارێک بە (گەرمی) لە ئامێزی نەگرتین

لەلایەکی ترەوە دەقێکی کراوەیە بە ڕووی هەموو جێهێشتنەکاندا، کە هەر یەکەمان دەتوانێت بەشێک لە ئەزموونی خۆی تێدا ببینێتەوە، هەرچەندە لە خوێندنەوەی ڕووکەشیدا بۆ خوێنەری سادەبین وادەردەکەوێت کە ئەمە شیعرێکی باوی ئەڤینداریی و رۆمانسییە، بەڵام شاعیر تا کۆتایی توانیویەتی پارێزگاری بەو خەسڵەتی کەشفنەکردن و لەهەمان کاتدا فرە ڕەهەندییەوە بکات. ئەگەر لە شیعرەکانی (ئێدگار ئەلان پۆ)دا بۆنی کراسەکەی (لینۆر) ڕاپێچی زۆر یادگەی جیاوازمان بکات، ئەوا لای شوان (ئەو)ێکی سیماکاڵ لەپشت کۆپلەکانەوە ئاماژەمان بۆ دەکات و بەگیان لەگەڵ شاعیردا دەدوێ و بۆی دەگری وەهێشتا پەیوەندییان هەر ماوە دوای دابڕان و جێهێشتن،

بەڵام هەر کە لێی نزیک دەبینەوە وەکو خەوێکی دەم سەحەر زوو ون دەبێت، ئەم نیگەرانییەی شاعیر شایستەی ئەو تنەکانەیە کە لەمەزەخانەی شیعردا هەڵگیرێن و لە شوشە بنرێن.
فەرمی گشتی مانا لێرەدا شێوازێک بەخۆوە دەگرێت، دەمانباتەوە سەر زۆرانی دوالیزمییەکانی نێو ناخی مرۆڤ و دەرەوەی ئەو، یان گیان و مادە، کە ئەویان وێنەی خانوویەکی چۆڵی لەخۆگرتووەو ئەمیشیان درزوسوتان و فرمێسک و برین و شکان و کاڵبوونەوە.
چەند ناخ هەژێنە وێنەیەکی پڕ جۆش و خرۆشی دەروونی کە بەرجەستە دەبێت لە باڵای مانگدا بە شوبهاندنی بە حزوری ئەو، لە ئاوابوونی مانگدا ئاوابوونی ئەو، کەواتە ئەو ڕووناکییەی لە تاریکاییدا دەدرەوشایەوە ئاوابوو، نایەوێت بڵێت تۆ مانگ بوویت، چونکە شاعیرەکانی تر بە ڕووە باوەکەیدا زۆر بەکاریان هێناوە.
چەند خولەکێک پێش ئەوەی مانگ ئاوابێت،
تۆ لێرە بوویت
ئەم دەقە تژییە لە وێنەی شیعریی ئاوەزانی ئەنتەلەژیا و دیدی قووڵی ڕۆچوون بە وجودیەتدا و شوبهاندنی بە دەریا، بەڵکو ئەو ونبوونە دەکرێت هێندەی قووڵیی دەریایەک بێت لە برین، بەڵام مرۆڤ دەسەوسانە لە بەرانبەر پرسیاری مەرگ و ناتوانێت ئەو گرێکوێرەیە بکاتەوە تا خۆی نەیچێژێت، ئیدی هەموو شتێک کۆن دەبێت لە تەمەن و ئەزموون و شتەکان، ئێمەی بەلەمی تێکشکاو کەی لەناو دەریای قەدەردا دەتوانین سەوڵ لێبدەین؟ ناتوانرێت بە ماددە، میتافیزیک بپێوین و لێی تێبگەین، ئەم کێرەسانە بەو پنتانە ناخەن، وەک ئەوەی بە بێژنگ بمانەوێت ئاو بخەینەوە، یان بە مقاش بمانەوێت پارچە قوماشێک ببڕین و بە مقەست بمانەوێت بزمارێک داکوتین.
برینی نەبوونی تۆ
هێندەی دەریایەک قووڵ بوو
قووڵی دەریا، کێ به ئێمە چارەسەر دەکرێت؟
بەم بەلەمە کۆنانەی تەمەنمانەوە،
کوا دەتوانین بە دەریادا بپەڕینەوە؟
ئەوەی زیاتر ئەم لێکدانەوەمان پشت ڕاست دەکاتەوە ئەو (ئەوینە)یە کە لێرەدا بە باڵا باسکراوە، واتا جیا لە باو، پیرۆزو پاکە، هەر لە کۆپلەی دوای ئەویشدا دالی ژن دەرگای ئەو کۆپلە شیعرە جوان و ناوازەیە دەکاتەوەو داشی دەخات، جیاوازییەکەش لەوەدایە هەر ئەو مانگە بوو کە لێرەدا ژنەو کچ نییە تا نەڵێین شیعرێکی دڵدارییەو ئیشق تەنیا لەو پنتەدا قەتیس نەکەین، دە کاتێک دەبێتە گەزییەکی شکاو و جەماو کە دوو وەسفی ترازیدیاو خەمناکن بە ڕادەیەک باری شڵەژان و کاریگەربوونی دەروونیی، ئان و ساتی نووسینی شیعرەکە

دەردەخات لەلایەن شاعیرەوە:
ئەوینی باڵا؛ زۆر شتت لێ دەبات و
لە بەرانبەردا هیچت پێ نادات،
*
لەدوای تۆ هیچ ژنێک لە باوەشی نەگرتم
دەم گۆزەیەکی شکاو بوو، لە بەر باراندا،
لەم بەجێما

وەکو پێشتر گوتمان بیرۆکە هێڵێکی سەرەکی نووسینی شیعرە کە هاوکاریی شاعیر دەکات تا بزانێت دالەکان و کۆپلەکان چۆن ڕیزبەند بکات و بیانبەستێتەوە بە بونیادی سەرەکی تەوەرەوە، ئایا شاعیر توانیویەتی بیرۆکەیەکی تازە لە وێنە شیعرییەکی نوێدا بکاتە کەرەسەی دەربڕینی ئەو هەستە شیعرییەی کە جیاوازە لە هەر هەستێکی ڕاگوزەری کەسێکی ئاسایی ناشاعیر؟ لەم دەقەداو لە کۆی ئەو خەونانەی لە ژیاندا ڕابوردن، لە کۆی ئەو خۆشی و ئازارانە، کە خۆشییەکان کەمیان باسکراون و لەگەڵ جێهێشتنی ئەودا و سەرەتا دێڕەدا دەرگای لەسەر دادەخرێت، جگە لە دێڕی (چنینی فەرشی سوور) کە فلاشباکی ئەو هەستەی سەرەتای پێش دەستپێکی شیعرەکەیە، لە دواکۆپلەدا حزوری هەیە، هەروا ئەمەش بەڵگەیەکی ئەو تێگەیشتنەی سەرەوەمانە، چونکە بابەتی شیعرەکە رۆمانسی باو نییە، ئەگەر ئەوەش بووایە ڕەنگە زۆر کاریگەریی و هەڵچوونی لەسەر دەروونی خوێنەر دروست نەکردایە.
جێی ئاماژەکردنە کە مەرج نییە ئەو کۆپلانەی خوێنەر لە شیعرێکدا بەریان دەکەوێت هەر واقیعی بێن، بەڵکو شاعیر مامەڵە لەگەڵ میتافۆو مەجازدا دەکات و توانا و سەلیقەی ئەو لەوەدایە کە گیان بکات بەبەری ئەو بیرۆکانەداو خوێنەر وا لێی تێبگات هەروەکو ئەوەی ڕوویاندابێت لە گەڵیاندا بژی، لە دوماهیدا شاعیر کارامانە بەم ئەوینە گەردوونی و باڵایە، دەقەکەی بەرەو تەواوبوون دەبات و لەناو ئەو بیرۆکەی مافوورە سوورە چنراوەدا ئەوینێکی پاشڕۆژیی نەبەکام دەنەخشێنێت، وەك خەونێکی بەدینەهاتوو (لینەر) ئاسا کە هەرگیز ناگاتە ئەنجام و دەبێتە هەوێنی دەقەکانی تری ئەدگار پۆ.
لەم وێنەیەدا ماڵی ئەو دەڕپێی دەکردو بەرەو ڕۆمان و جێهێشن چوو، ماڵەکەی شاعیریش کە لەسەر مافوورەکە نەخش کرابوو بەرەو کاڵبوونەوە چوو بە فرمێسك، چەند گونجاندن و هاتنەوەیەکی تەباو ئەفرێنەرانەیە لە نێوان وێنەو مانا و واقیع و تییمەی دەقدا، هەردووکیان ناسەر سیماکەیانی شێوان و کوژانەوە، ئەمەیە بیرۆکەی نوێ لە شیعردا کە شاعیری پێ بەخشین سەرکەوتووانە ئەنجامی ئەدات.
جگە لەمەش دەمانباتەوە بە چەمکی پرسیاری فەلسەفەو بە خەمێکی

وجودی کە چۆن مر□ق ه□میشە بەدوای سەرچاوەکەیەوە وێڵە، ئەو هیزەی کە سەرجاوەی بوونییەتی و دەیبەستێتەوە بە هەموو ڕەگەزەکانی دی بوونەوە:

دایکم فەرشی سووری دەچنی
جارێکیان بەدەم گۆرانی گوتنەوە لەناو فەرشێکی “سێ بەچوار”دا
ماڵێکی بچکۆلەی بۆ دروست کردین
خانووەکەی دایکم دڵۆپەی دەکرد
ماڵەکەی من و تۆ بەسەر فەرشەکەمانەوە،
کاڵ دەبووەوە
پەنجەرەکانمان لەبەر باراندا دەخووسان
بۆیاغ نەیدەتوانی دیوارەکانی ئەم ماڵە جوان بکاتەوە،
هێندە دەستی بە فرمێسکمان
پێ سڕی بوو،
هێندە بەدیار داخرانی دەرگەکانیەوە
گریابووین،
بەداخەوە ڕەنگ بەدار و
بەردیەوە نەمابوو
.***

پەراوێزو سەرچاوەکان:

The Use of Poetry and Use of Criticism، T.S. Eliot ،1986 by Harvard University Press-١

٢- القرطاجني، أبي الحسن حازم، (منهاج البلغاء و سراج الادباء)، تحقيق: ابن خوجة، محمد الحبيب. الطبعة الثالثة، دار العربي الاسلامي، السنة ١٩٨٦، بيروت. ص١٩٢

. ٣-أبي عثمان عمرو بن بحر بن محبوب، الجاحظ (البيان والتبيين)، تحقيق السندوبي، حسن ، دار أحياء العلوم، ص٣١-.٣٢

٤-برنار، سوزان (قصيدة النثر من بودلير حتى الوقت الراهن)، ترجمة: صادق، راوية، دار شرقيات للنشر والتوزيع، السنة ٢٠٠٠، الجزء الاول ص ٣٤

٥-المصدر السابق ص ٢٩

٦- مصدر رقم ٣/ ص ٣٢-٣٣

iraqpalm.com/ar/article/-Theme٧-مفهوم الثيمة في النص الأدبي، عباس،عبد الكريم حمزة (الناقد)

hindawi.org/books/41862715/12٨-هنداوي، نادية، «الثيمة» تلك البوصلة الخفية

٩- منصور، حسن عبد الرازق، الشعر والعقل- منهج للفهم، دار أمواج للطباعة والنشر والتوزيع ،٢٠١٤، ص.١٠٣
١٠-مصدر رقم ٢، الصفحة١٧٧، ١٩٨ .
١١-مصدر رقم ٤، ص ٣٤.

١٢-پێگەی تەم ، بەرواری ١٣/٦/٢٠٢٥ دەقی (ماڵی سەر فەرشەكان)، شوان تۆفيق.
13- wikipedia.org/wiki/
14- Sexuality and the Psychology of Love by Sigmund Freud with an introduction by Philip Rieff Touchstone Books 9780684838243